

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/33/58-62>**Gülü Mütəllimli**

Xəzər Universiteti

magistrant

gulumutellimli7@gmail.com

**ŞAĞIRDLƏRDƏ XXI ƏSR BACARIQLARININ FORMALAŞMASINDA
MƏKTƏB RƏHBƏRLİYİ, MÜƏLLİM, VALİDEYN ÜÇBUCAĞI****Xülasə**

Bu məqalədə XXI əsr bacarıqları, bu bacarıqların inkişafında valideyn, müəllim, məktəb rəhbərliyinin təsiri təsvir olunur. Məqalədə XXI əsr bacarıqları araşdırılmış, elmi-nəzəri ədəbiyyatlar təhlil edilmişdir. Məqalədə ədəbiyyat təhlili üsulundan istifadə edilərək yazılmışdır. Qeyd edilməlidir ki, araştırmada XXI əsr bacarıqları deyəndə nə başa düşülür? "4C" bacarıqları nələrdir? XXI əsr bacarıqlarının formalaşmasında məktəb rəhbərliyinin, valideynin, müəllimin rolu, kimi fikirlərə aydınlıq gətirilir. Valideyn, müəllim, məktəb rəhbərliyinin rolları barədə yerli və xarici tədqiqatçıların məqalələri araşdırılmışdır. Müasir dövrün bacarıqları dedikdə tənqidi düşünmə, problem həll edə bilmə, İKT bacarıqları və s. olaraq göstərilir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatı (Organisation for Economic Cooperation and development, OECD), Təhsildə Texnologiya üzrə Beynəlxalq Cəmiyyət (The International Society for Technology in Education, ISTE), Milli Araşdırmalar Şurası (National research council, NRC) və s. kimi beynəlxalq təşkilatların bu mövzudakı araşdırmaları və onların ümumiləşdirdikləri nəticələr təsvir olunur.

Açar sözlər: XXI əsr bacarıqları, valideyn, müəllim, məktəb rəhbərliyi, təhsil

Gulu Mutallimli

Khazar University

master student

gulumutellimli7@gmail.com

**Triangle of school administration, teacher, parents in the formation of 21st century
skills in students****Abstract**

This article shows the 21st century skills, as well as the influence of parents, teachers, school management in the development of these skills, the main questions answered by the article. 21st century During the research, more than 50 literatures on 21st century skills were found. This research was written using the method of literature analysis. It should be noted that in the research, what is meant by 21st century skills? What are 4C skills? The role of school management, parents, and teachers in the formation of 21st century skills is clarified. The roles of parents, teachers, and school management have become the subject of research articles in many countries. The skills of the era are shown as critical thinking, problem solving, ICT skills, etc. The studies of international organizations such as OECD, ISTE, NRC, etc. on this topic and their summarized results are seen.

Keywords: 21st century skills, parent, teacher, school management, education

Giriş

Günümüə qədər XXI əsr bacarıqlarının öyrənilməsi yönündə bir çox araşdırmalar aparılıb. Bu bacarıqlar müasir dövrümüzün bir parçasına çevriləndir. Tədqiqatçıların apardıqları araşdırmaların nəticələri onu göstərir ki, müasir dövr bacarıqları sabit və dəyişməz olaraq göstərilir. XXI əsr bacarıqlarını düzgün xarakterizə edən ifadə isə belədir "elmi-texniki inkişafa görə dəyişilən bacarıqlar". Zaman keçdikcə, inkişaf getdikcə həmin bacarıqlarda dəyişilir, daha da formalaşır. Araştırmada bu bacarıqların növləri verilmişdir. Həmin bacarıqlara, ümumiyyətlə şagirdlərin

inkişafına təkan verən digər amillərdə incələnməmişdir. Araşdırmanın nəticəsi olaraq qeyd olunub ki, XXI əsr bacarıqlarının inkişafı olduqca vacib məsələdir və bu inkişaf müəllimdən, məktəb rəhbərliyindən, valideyndən asılıdır. Məqalədə vurğulanan təsirlər diqqətə alınmalıdır, nəticədə verilən fikirlərə əsaslanaraq sözügedən bacarıqların inkişafı yönündə bəzi addımlar atıla bilər.

XXI əsr bacarıqları

Müasir dövrdəki təhsil anlayışı bundan illər əvvəlki təhsil anlayışı ilə üst-üstə düşmür. Hal hazırda XXI əsr təhsili deyində nəzərdə tutulan fərdin (şagirdin) sahib olduğu bilik və bacarıqların ön plana çıxarılması, əzbər əsaslı deyil, təcrübəyə əsaslanan bir təhsildir. Məktəblərin daşdığı rollarda artıq dəyişmişdir. Beləki artıq məktəblər sadəcə şagirdlərə məlumatların çatdırıldığı bir məkan deyildir, cəmiyyəti formalaşdıran əsas qurumlardandır (Uçak, Erdem, 2020; 12). XXI əsr bacarıqları günümüzdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Erkən yaşlardan etibarən insanlarda bu bacarıqların formalaşdırılmasında əsas məsuliyyət məktəbin üzərindədir. Bu bacarıqlar əsasən 4 başlıq altında toplanır ki, bunada “4C” bacarıqları (Yaradıcılıq, Əlaqə, ünsiyyət, Fikirlərə tənqidi yanaşmaq, düşünmək, Əməkdaşlıq) deyilir (Chiruguru, 2020) :

Yaradıcılıq (Creativity) – Burada vurğulanan odur ki, şagirdlər hazır bilikdən əlavə, öyrəndikləri bilikləri analiz edərək, yeni fikirlər yaradıb, formalaşdırma bilməlidir. Ətraf aləmdən alınan məlumatları bir-biri ilə əlaqələndirib, nəticəyönümlü düşünərək, yeni ideyalar irəli sürərək məqsədə nail olunmalıdır.

Əlaqə, ünsiyyət (Communication) – Belə ki, şagirdlərə həm bir-birləri ilə, həm də ətraf aləmlə düzgün şəkildə ünsiyyətin necə qurulmalı olduğu göstərməlidir. Onlar həm özlərinə, həm də ətrafdakı insanların fikirlərinə hörmətlə yanaşaraq, birlikdə çalışa bilməyi bacarmalıdırlar.

Fikirlərə tənqidi yanaşmaq, düşünmək (Critical thinking) – Dövrümüzdə informasiya kirliliyi mövcuddur. Bu səbəbdən dövrün yetişdirdiyi şagirdlər artıq məlumatlara tənqidi yanaşa bilməli, öz düşüncələri ilə müstəqil şəkildə qərarlar verməyi bacara bilməlidir.

Əməkdaşlıq (Collaboration) – Hazırda fərdi əməkdən, işdən daha çox qrup şəklində edilən işlər daha önəm kəsb edir. Bu həm iş yaşantısı üçün, həm də məktəb üçün keçərlidir. İnsanlar birlikdə, ortaq şəkildə işlər görüb, fərqli düşüncələrə hörmətlə yanaşaraq, hər zaman yeni yollar taparaq, ortaq fikrə gəlməyi bacarmalıdır. Belə olduğu təqdirdə alınan işlər daha məqsədəuyğun sayılacaqdır.

Bunlardan başqa fərddə bəzi savadlar olmalıdır. Həmin təməl savadlar vasitəsi ilə o dövr tələblərinə cavab verə bilər: İqtisadi savadlılığı, İKT savadlılığı, mədəni savadlılıq, elmi savadlılıq və s. Günün-gündən sürətlə inkişaf edən texnologiyaları nəzərə alaraq qeyd edilir ki, hazırda ən önəmli savadlılıq məhz İKT savadlılığıdır. Beləki artıq məktəb həyatından iş həyatına bütün insanlar müstəqil şəkildə texnologiyadan düzgün istifadə edə bilməlidirlər (Çelik, 2021; 13; Hazar, 2018: 1306-1316). İqtisadi savadlılıq dedikdə ən əsas büdcənin düzgün idarə edilməsi nəzərdə tutulur (IowaCore, 2010). Elmi, informasiya savadlılığı isə biliyin hansı zamanda, necə əldə edilməsidir. Bunlardan başqa bəzi keyfiyyətlərdən söhbət gedə bilər. Bunlara misal olaraq liderlik, ətrafa uyğunlaşa bilmə, maraqla yanaşmaq, əzmkar olmaq və s. Bunlarda şagirdin inkişafında mühüm rollar oynayır.

Dünyada bir çox beynəlxalq qurumlar XXI əsr bacarıqları haqqında sayısız araşdırmalar etmişdir. Bu qurumlara Milli Araşdırmalar Şurası-NRC, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatı-OECD, Texnologiya üzrə Beynəlxalq Cəmiyyət-ISTE, Şimali Mərkəzi Rayon Təhsil Kitabxanası- NRCEL və s kimi beynəlxalq təşkilatlar misal olaraq verilə bilər.

Şimali mərkəzi rayon təhsil kitabxanası (NRCEL) müasir dövrün əsas bacarıqlarını 4 yerə ayırmışdır (EnGauge, 2003):

- Texnologiya dövrü savadlılığı;
- Hər zaman yeniliyə açıq olan düşünmə;
- Effektiv ünsiyyət;
- Səmərəliliyin yüksək olması;

Milli Araşdırmalar Şurası (NRC) XXI əsrin əsas bacarıqlarını 3 ana qrupda birləşdirmişdir (National Research Council 2011):

- Konqnitiv;
- Şəxsiyyətdaxili;
- Şəxsiyyətlər arası;

Texnologiya üzrə Beynəlxalq Cəmiyyətin (ISTE) araştırmalarında isə sözügedən bacarıqlar isə (ISTE standart for students) 6 yerə ayrılır:

- İnnovasiya və yenilik;
- Problemləri asanlıqla həll etmə, tənqidi düşünmə, qərar qəbul edə bilmə;
- Mövzuya uyğun araştırmaya apara bilmə, məlumat toplama;
- Rəqəmsal vətəndaşlıq;
- Texnoloji proses, konsepsiyalar;
- Düzgün ünsiyyət və tərəfəşliq.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf təşkilatı (OECD) isə 3 növ olaraq sıralamışdır XXI əsr bacarıqlarını (OECD 2018):

- Problemlərlə və yaranan çətinliklərlə başa çıxma bilmə;
- Özündə məsuliyyət hiss etmə;
- Yeni fikirlər, dəyərlər yaratma;

Məktəb rəhbərliyi

Edilən araştırmalarda direktorun rolunun olduqca mühüm olduğu aydın olur. Araştırmalardan görünür ki, şagirdlərdə XXI əsr bacarıqlarının formalaşması üçün ilk olaraq məktəbdə buna xidmət edən mühit yaradılmalıdır. Həmin mühiti isə ilk olaraq məktəb rəhbərliyi təmin etməlidir. Məktəb rəhbərləri müəllimlərlə həm ierarxik mövqedə olmalı, eyni zamanda da daim inkişafı dəstəkləyərək səmimi mühit formalaşdırılmalıdır. Məktəbdə texnologiya ilə təmin edilmənin nə dərəcədə olması, müəllimlərin dərsləri əsrin tələblərinə görə keçə bilməsi, bütün heyətin bir-biri ilə münasibəti məhz rəhbərliyin mövqeyindən asılıdır (Karataş, Gök, Özçetin, 2015: 167 – 185). Rəhbərlik bu keyfiyyətlərə malik olmalıdır (Horenstein, 1995:18-40).

- 1) Yenilikçi ola bilmək, inkişafa meyilli düşüncəyə sahib olmaq;
- 2) Təsirli bir dəyişimin nə olduğunu anlamaq;
- 3) Təhsil qurumlarını, özəlliklə digər məktəblərin strategiyası ilə yaxından maraqlanmaq;
- 4) İnkişaf üçün doğru istiqaməti seçə bilmək;
- 5) Bütün proseslərdə məktəb heyətinə necə rəhbərlik edə biləcəyinin fərqləndirilməsi.

Müəllim

Ənənəvi təhsildəki müəllim rolundan fərqli olaraq XXI əsr müəllimi sinifi idarə edən, sərt müəllim anlayışından uzaqlaşaraq, öyrənməyi öyrədən, məlumatı öyrədən deyil, məlumatın öyrənilməsinə yol göstərən bir rola sahib olur (Coşkun, 2022: 31-38).

Lemov (2010) araştırmalarına görə müəllim fərqli üsullardan, suallardan istifadə edərək şagirdlərin diqqətini daha çox cəlb edə bilər, eyni zamanda bu şagirdlərin nailiyyət göstəricilərini daha çox artırma bilər. Lemov 49 ayrı texnikadan bəhs etmişdir, lakin bu texnikaları 7 başlığa qruplaşdırmışdır :

- 1) Dərsin düzgün proqramla dizayn edilməsi;
- 2) Şagirdlərdən daha yüksək gözləntilər gözləmək;
- 3) Sınıfta daha güclü bir öyrənmə mədəniyyəti formalaşdırmaq;
- 4) Şagirdlərin xarakterinin formalaşdırılmasında rol oynamaq;
- 5) Şagirdlərin dərslə aktivliyini təmin etmək;
- 6) Akademik müvəffəqiyyət üçün planlar qurmaq;
- 7) Şagirdlərin akademik göstəricilərini daha da yüksəyə qaldırmaq.

XXI əsr bacarıqlarına sahib olmayan, yeniliyə açıq olmayan, dəyişimə önəm verməyən bir müəllim eynilə özü kimi fərdlər yetişdirəcəkdir. Müəllim nə qədər gələcək yönümlü düşüncəyə sahib olarsa, şagird bir o qədər parlaq gələcəyə sahib ola bilər (Çiftçi, Sağlam, Yayla, 2021: 718-734). Eyni zamanda müəllimlər dərs prosesini elə şəkildə qurmalı və idarə etməlidir ki, şagirdlərin müstəqilliyi tam şəkildə təmin olunsun. Əgər belə şərait olarsa bu zaman onlar rahatlıqla fikirlərini ifadə edə biləcək, öyrənmə prosesi daha nəticəyönümlü keçəcək (Zeybek, 2019; 1).

Validəyn

Beləki şagirdin düzgün təhsil alması üçün həm məktəb, həm də ailə olduqca böyük önəm kəsb edir. Deyilə bilər ki, bu iki amildə bir-birini tamamlamalıdır. Birində boşluq hiss olunarsa o zaman təhsil prosesinin uğurlu alınmaması çox böyük ehtimaldır (Yılmaz, Öznacar, 2016: 59-85). Validəyndə olmalı olan xüsusiyyətləri Yılmaz. E və Öznacar. B (2016) belə sıralamışdır:

- Övladının təhsil aldığı məktəbin daxili siyasəti ilə yaxından maraqlanmalıdır;
- Məktəbdə yaşanan proseslər haqqında daimi məlumatlı olmaq;
- Şagirdin təhlükəsizliyinin məktəbdən kənarda da təmin edilməsi;
- Daimi olaraq şagirdi məktəbdə olmalı olan düzgün hərəkət qaydaları ilə məlumatlandırmaq;
- Məktəb valideynlə hər hansısa şəkildə əlaqə yaratmaq istəyirsə, bu ismarıqlara vaxtında cavab vermək;
- Məktəbdə olan tədbirlərə, valideyn iclaslarına qarşı məsuliyyətli yanaşmaq;
- Şagirdin dost, yoldaşlarına fikir vermək, sosial mühitdə onu daimi izləmək, texnologiyadan necə, nə qədər istifadə etdiyinə diqqət etmək;
- Məktəbə, dərslərə, həyata dair şagirdə məsuliyyət formalaşdırmaq.

Nəticə

Bu araştırmada müasir təhsil sisteminin əsas tələblərindən biri olan “XXI əsr bacarıqları”, həmçinin hazırki təhsildə valideyn, məktəb rəhbərliyi, müəllimin rolları vurğulanmışdır. Qeyd olunmalıdır ki, araştırmə zamanı görülmüşdür ki, XXI əsr bacarıqlarının açıqlaması fərqli qurumlar tərəfindən fərqli şəkildə göstərilmişdir. Araştırmada əsas yer verilən hissə “4C bacarıqları” olmuşdur. Aydın olmuşdur ki, sözügedən bacarıqlar artıq müasir təhsil sistemində olduqca diqqətəlayiq mövqedə dayanır. Şagirdlərdə bu bacarıqların formalaşmasında əsas rolları müəllimin, rəhbərliyin, valideynin oynadığıda görülür. Beləki məktəb rəhbərlərinin idarə etmə strategiyasından asılı olaraq həmin məktəbin gələcək uğurları, şagirdlərinin həyatda daha uğurlu mövqə tutacağı görülür. Eyni zamanda rəhbərlərin müəllimlərə olan münasibəti, onların şagirdlərə olan münasibətinə təsir edir. Həmçinin müəllimlərin şagirdlərə qarşı tutumu şagirdlərin motivasiyalarını, gələcək hədəflərini, onların sahib olduqları bacarıqları çox dəyişir. Bu da araştırmə zamanı əldə edilən faktordur. Vurğulanıla bilər ki, valideynlərdə şagirdlərdə formalaşan XXI əsr bacarıqlarının inkişafında məktəb mühiti qədər önəmli rol oynayır. Araştırmə zamanı əldə edilən məlumatlarda görünür ki, ev mühiti, valideynlərin davranışları məktəbdəki mühitlə eyni önəm dərəcəsindədir:

- Şagirdlərdə müasir dövrün tələbi olan XXI əsr bacarıqlarının formalaşma bilməsi üçün məktəbdə daha əlverişli mühit formalaşdırıla bilər. Məsələn dərslərdə araştırmələr daha çox edilə, qrup işləri daha çox aparıla bilər;
- Məktəb rəhbərliyi müəllimlərin, bütün məktəb heyətinin işinə daha çox nəzarət edə, paralel olaraq müəllimlərin dərş keçmə üsullarının inkişaf etdirilməsi üçün onların seminarlarda, tədbirlərdə olmasını dəstəkləyəcək mövqedə ola bilər;
- Məktəblərin müasir texnoloji avadanlıqlarla təmin edilməsi prosesi daha da sürətləndirilə bilər;
- Bu araştırmada keyfiyyət araştırmə üsulundan istifadə edilmişdir, lakin gələcək tədqiqatlarda kəmiyyət üsulundan istifadə oluna bilər;
- Bu mövzuda daha geniş şəkildə məlumatlanmaq üçün daha çox ədəbiyyatlardan istifadə olunması tövsiyyə olunur.

Ədəbiyyat

1. AzərTac., (2021). https://azertag.az/xeber/xxi_esrde_genclerin_bacariqlarina_yeni_baxis-1958088 08.05.2024
2. Behar-Horenstein, L.S. (1995). Promoting effective school leadership: a change oriented model for the preparation of principals. Peabody Journal of Education. 70, 3, 18-40. https://www.researchgate.net/publication/233353381_Promoting_Effective_School_Leadership_A_Change-Oriented_Model_for_the_Preparation_of_Principals 22.04.2024

3. Coşkun, F. (2022). Öğretmenlik mesleği ve 21. yüzyıl becerileri.,Eğitim bilimleri eleştirel inceleme dergisi., 3/1, 31-38.
4. Çelik, B.S. (2021). Lise öğrencilerinin 21. Yüzyıl becerilerini algılama düzeylerinin incelenmesi., T.C. Biruni üniversitesi lisansüstü eğitim enstitüsü eğitim bilimleri anabilim dalı psikolojik danışmanlık ve rehberlik yüksek lisans programı.
5. Çiftçi, S., Sağlam.A.,Yayla.A. (2021). 21 yüzyıl becerileri bağlamında öğrenci, öğretmen ve eğitim ortamları., RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (24)., s. 718-734.
6. EnGauge. (2003). enGauge21st Century Skills. https://www.cwasd.k12.wi.us/highschl/newsfile1062_1.pdf 20.04.2024.
7. Hazar, E. (2018). Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri Yeterlilik Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. Journal of Human Sciences, 15(2), s. 1306-1316.
8. ISTE standart for students. <https://iste.org/standards/students> 21.04.2024
9. IowaCore.(2010). K-12 21st Century Skills. [https://educate.iowa.gov/media/217/download?inline=](https://educate.iowa.gov/media/217/download?inline=1) 21.04.2024.
10. Karataş.S.,Gök.R.,Özçetin.S.,(2015). Okul Yöneticilerinin Yenilik Yönetimi Yeterliklerine İlişkin Öğretmen Algıları., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi., Sayı 33, 167 – 185.
11. Kağıthane P.A. (2022). Sınıf Öğretmenlerinin 21. Yüzyıl Öğreten Becerilerinin Farklı Kişisel Değişkenlere Göre İncelenmesi, T.C Pamukkale üniversitesi eğitim bilimleri enstitüsü temel eğitim anabilim dalı sınıf öğretmenliği bilim dalı tezsiz yüksek lisans projesi.
12. Qaraxanlı, R. (2019). Gələcəyin Təhsili Sənarisi., <https://muallim.edu.az/news.php?id=5252> 09.05.2024.
13. National Research Council. (2011). Assessing 21st century skills: Summary of a workshop: National Academies Press. <https://nap.nationalacademies.org/read/13215/chapter/1#ix> 20.04.2024
14. OECD. (2018). The future of education and skills: Education 2030.
15. Suresh Babu Chiruguru. (2020). The Essential Skills of 21st Century Classroom (4Cs). (PDF). The Essential Skills of 21st Century Classroom (4Cs) (researchgate.net).
16. Yılmaz, E., Öznacar.B.,Ünal.a. (2016). Eğitim bilimlerinden yansımalar, 59-85.

Göndərildi: 05.04.2024

Qəbul edildi: 17.05.2024